

3. Інчхонська декларація «Освіта – 2030»: забезпечення інклюзивної і справедливої якійної освіти і навчання впродовж життя. URL: https://universitypeoplezdorovya.blogspot.com/2017/04/blog-post_16.html
4. Каплінський В. В. Сучасні вимоги до практичних занять у вищій школі як провідної форми формування загальнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя / В. В. Каплінський. – Ужгород: Міжнародний науковий вісник: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 2016. – 182 с.
5. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
6. Петренко, О. Методика викладання правознавства. Київ: Видавництво «Грамота», 2017. 202 с.
7. Рябовол Л. Методика навчання правознавства (правознавча дидактика) як наука: об'єкт, предмет, мета, завдання, функції, методологія. Київ: Генеза, 2017. С. 125–136.
8. Савченко І. Правознавство в сучасній освіті. Київ: Освіта, 2018. 300 с.
9. Чужико В. Г. Методика викладання правознавства. Київ: КНЕУ, 2009. 432 с.

Формування позитивної мотивації до вивчення учнями основ правознавства

Сідорчук Валентина

Найважливішим завданням сучасної школи є підвищення якості освіти та виховання творчої, відповідальної, активної особистості. Одним із напрямів, який допоможе вирішити це завдання, є формування навчальної мотивації учнів.

У психолого-педагогічній літературі немає єдиного розуміння навчальної мотивації та класифікації навчальних мотивів.

Процес формування і закріплення у школярів позитивних мотивів навчання називається мотивацією [2].

Поняття «мотивація» ширше поняття «мотив», оскільки виступає тим складним механізмом співвіднесення особистістю зовнішніх і внутрішніх факторів поведінки, який визначає виникнення, напрям, а також способи здійснення конкретних форм діяльності.

Загальноприйнято розглядати мотив як внутрішнє спонукання особистості до того або іншого виду активності, пов'язане із задоволенням певної потреби [1].

Серед мотивів можна виділити дві групи:

- *внутрішні*, які закладені в самій навчальній діяльності (пов'язані зі змістом або процесом учіння);
- *зовнішні*: соціальні (обов'язку та відповідальності, самовизначення та самовдосконалення); вузькоособисті (мотивація благополуччя, мотивація престижу); негативні мотиви (прагнення уникнути неприємностей).

Таким чином, навчальну діяльність учнів спонукає комплекс мотивів, у якому можуть домінувати внутрішні мотиви, пов'язані з її змістом і виконанням, або широкі соціальні мотиви, пов'язані з потребою зайняти певну позицію в системі суспільних відносин.

Повноцінні мотиви навчання учнів можна сформувати у процесі розв'язування пізнавальних і практичних завдань. Коли школярі усвідомлюють суперечність між знайомими та новими фактами, намагаються їх розв'язати, шукають відповіді на поставлені питання, у них виникає почуття здивування, напруження, а далі – радості від переборення труднощів. Такі переживання стають стійкими спонуканнями до розумової діяльності.

Важливим змістом діяльності вчителя є створення для кожного учня ситуації успіху. Ситуація – це сполучення умов, що забезпечують успіх, а сам успіх – результат такої ситуації.

Важливо мати на увазі, що навіть разове переживання успіху може докорінно змінити психологічне почуття дитини. Ситуація успіху може стати спусковим механізмом подальшого руху особистості.

Успіх у навчанні – одне з головних джерел внутрішніх сил дитини, що народжує енергію для подолання труднощів і бажання вчитися.

Формування впевненості в успіху в кожного здобувача освіти ще до початку виконання навчальної процедури мають стати одним із найважливіших педагогічних завдань.

Учителі можуть підвищувати індивідуальний рівень учнів «Я можу» за допомогою педагогічних стратегій досягнення успіху. Наведемо деякі з них.

- Робіть помилки нормальним і потрібним явищем (покажіть цінність помилки як спроби, мінімізуйте наслідки від зроблених помилок).
- Формуйте віру в успіх (усі діти талановиті, намагайтеся навіювати дітям упевненість у своїх силах; застосовуйте принцип «відкритих перспектив» (дати можливість слабким учням вивчити певний матеріал і зразу отримати оцінку); констатуйте будь-які, навіть незначні факти успіху; розкривайте сильні сторони учнів; визнавайте труднощі ваших завдань; обмежуйте час на виконання завдань, при цьому слабкі учні відчують, що не виконали завдання тому, що їм не вистачило часу, а не тому, що вони не здатні були до цього).
- Концентруйте увагу учнів на минулих успіхах (успіх породжує успіх), повторюйте та закріплюйте успіхи.
- Робіть так, щоб учні відчували прогрес у навчанні (ведення учнями щоденника досягнень; розповіді про вчора, сьогодні й завтра, коли учні дають відповідь на запитання: «Пам'ятаєш, коли ти не міг/могла ...? А подивись, які сьогодні в тебе досягнення! А що може бути завтра?!»).
- визнавайте досягнення учнів (особливо тих, хто намагається та хоче поліпшити свої результати) [3].

Важливим фактором для внутрішньої мотивації є її формування на кожному етапі уроку.

На початку уроку (вступна мотивація) – етап викликання вихідної мотивації (зв'язок із майбутніми та попередніми знаннями; застосування знань у житті). Мотивація буде суттєвішою, якщо учень/учениця зіштовхнеться з індивідуальними потребами в процесі вивчення матеріалу.

Під час основної частини уроку (поточна мотивація) – етап підкріплення та посилення мотивації (усвідомлення та розуміння того, якими способами учень/учениця діє, уміє їх оцінювати, порівнювати, отримувати задоволення від процесу навчання).

Формуванню мотивації сприяє *зацікавленість учнів методом викладу матеріалу:*

- цікаві приклади, парадоксальні факти;
- незвична форма подання матеріалу, що викликає здивованість в учнів;
- емоційність мови вчителя;
- аналіз життєвих ситуацій;
- уміле застосування вчителем заохочення.

Під час завершення уроку (заклучна мотивація) – етап завершення роботи (мотивація перспективи, кінцевого результату, засвоєння знань і вмінь). На цьому етапі важливим є вихід учня з діяльності з позитивним власним досвідом і виникнення позитивної установки на навчання в майбутньому, тобто позитивної мотивації перспективи. Для формування такої мотивації не завжди доцільно вести мову тільки про

успіхи учнів. Важливо також показати учням їхні слабкі місця, щоби сформувати в них об'єктивне уявлення про свої можливості. Це зробить їхню перспективну мотивацію дієвішою [5].

Доцільним є визначення мети уроку спільно з учнями. Так мета навчання буде сприйматися ними як власна, значуща, допоможе сформувати вміння втілювати власні мотиви через послідовну систему цілей. При цьому мета повинна порівнюватися з можливостями учнів.

Найбільш ефективними навчальними підходами для формування позитивної мотивації є такі, що направлені на залучення учнів до активної, спільної діяльності, спрямованої на виконання навчальних завдань.

Педагогічні форми та методи повинні включати спільну групову роботу, дебати, моделювання, рольові ігри, дискусії, творчі завдання.

Пропонуємо деякі форми та методи мотивації навчальної діяльності учнів.

Комунікативна атака – це метод швидкого включення, мобілізації класу до навчання; зацікавлення, дія якого ґрунтується на активізації емоційної сфери учнів – викликання подиву, захоплення використанням ефекту новизни, несподіваності.

Комунікативна атака може здійснюватися на будь-якому етапі в навчанні, але найбільший ефект вона дає на вступно-мотиваційному етапі (на початку вивчення дисципліни, теми, уроку). Найбільший ефект цей метод надає серед емоційних, допитливих слухачів.

Прийоми:

- ефектна цитата;
- розповідь казки, анекдоту, притчі;
- цікаве запитання;
- особисте зацікавлення (щось близько пов'язане з інтересами учнів, питання до аудиторії);
- приклад, опис ситуації з власного життя .

Доведення та переконання – пояснення необхідності навчального матеріалу для життєдіяльності. Застосування цього методу вимагає високого рівня свідомості учнів, логічного мислення, розвинутої сили волі. Немає сенсу доводити щось людині, яка байдужа до свого майбутнього.

Прийоми:

- посилання на негативні наслідки незнання, позитивні наслідки знання;
- посилання на авторитети й авторитетні джерела;
- використання аналогій та порівнянь;
- підкреслення актуальності та практичності (можливість на практиці перевірити свої знання, легке впровадження; засіб вирішення особистих проблем);
- прийом «бумерангу» – відповідь запитанням на запитання, аргументом на аргумент.

Наприклад, на уроках правознавства можна дати завдання скласти за зразком найпростіші юридичні документи (заяви про відшкодування збитків, претензії (скарги) до власника магазину за пошкоджений товар тощо).

Метод додання перешкод – активізувати розумову діяльність учнів створенням спеціальних умов виконання завдань. Потребує достатньої свідомості та зрілості учнів, їх здатності до подолання спеціально висунених перешкод. Створення проблемно-пошукових ситуацій.

Прийоми:

- завдання на розв'язання певних навчальних задач, ситуацій, виконання тестів, які неможливо виконати без вивчення матеріалу теми;

- стимулювання часом (обмеженість у часі чи нагорода за швидкість);
- підкреслення складності завдання.

Метод делегування – залучення учнів до будь-якого етапу управління процесом навчання. Потребує свідомості, відповідальності та зрілості учнів, їх здатності до самоорганізації, вдалого керівництва з боку викладача.

Прийоми:

- разом із учнями визначаємо мету, очікувані результати (Що будемо вивчати? Навіщо? З чим асоціюється ця тема?);
- звертання за порадою до класу;
- сумісне планування навчання (відбір змісту; форм і методів навчання, контролю).
- взаємоперевірка.

Метод закріплення позитивного враження – спосіб мотивації та стимулювання подальшої самостійної роботи учнів, підтримки їх позитивного враження від заняття, теми, дисципліни.

Найчастіше застосовується на завершальному етапі.

Прийоми:

- узагальнення основних думок, підбиття підсумків, резюме;
- заклик до дії («запрошення» до подальшого вивчення теми);
- комплімент слухачам, подяка;
- викликання сміху, особливо потрібно, якщо учні помітно стомилися;
- ефектна цитата (примушує замислитися про її зміст);
- нагнітання та кульмінації – розрядження (на кінець залишається найважливіше);
- встановлення зв'язку з попередніми та наступними темами (включається асоціативне запам'ятовування);
- «ефект Шахеріади» чи відстрочення закінчення (почати цікаву розповідь, пов'язану з темою заняття, і пообіцяти завершити її на наступному занятті) [7].

Цікаві приклади правових завдань у грі брейн-ринг були розроблені Машикою В.Т. Він наголошує, що для досягнення максимального ефекту від гри треба вміло скласти запитання, дотримуючись щонайменше двох правил:

1. Підручник, першоджерела, методичні посібники, Інтернет-джерела тощо не повинні містити прямої відповіді на поставлені запитання.

2. Підготовка до відповіді повинна включати щонайменше дві розумові операції.

Наведемо деякі типи завдань правового брейн-рингу та складені В.Т. Машикою приклади до них.

Що зайве і чому?

- «Застосування спеціальних засобів, зупинення транспортного засобу, застосування вогнепальної зброї» (відповідь: зайве «зупинення транспортного засобу», оскільки цей поліцейський захід є превентивним, а решта – це поліцейські заходи примусу).
- «Раптовий, альтернативний, невизначений» (відповідь: зайве «раптовий», оскільки це різновид умислу залежно від часу виникнення та формування, а решта – за спрямованістю діяння та конкретизацією бажаного наслідку).

Вставте пропущені слова:

- «Якщо особа не усвідомлює суспільно небезпечного характеру своїх дій чи бездіяльності, це може свідчити про її неосудність або про...» (відповідь: ... відсутність умислу при вчиненні злочину).

«Живий ланцюг»:

- Із наданого словосполучення назвіть одне слово: «У разі його невиконання особа звільняється від кримінальної відповідальності». (Відповідь: наказ.)
- «Завдяки одній із них можливе звільнення від кримінальної відповідальності». Назвіть її. (Відповідь: підстава.)
- «У кримінальному праві це слово, як складова словосполучення, означає злочин, в адміністративному – воно, як складова словосполучення, може означати рішення органу влади, а в трудовому праві застосовується самостійно, як необхідний атрибут при оформленні звільнення за прогул». Назвіть його. (Відповідь: акт.)

«Криве дзеркало». Назвіть правильно вислів:

- «Одиничність проступків». (Відповідь: Множинність злочинів.)
- «Державні декларації між обов'язками тварин». (Відповідь: міжнародні пакти про права людини.)
- «Повний бездіяльний простір». (Відповідь: неповний робочий час) [6].

Учням притаманна сильна потреба спілкування з однолітками, тому вони охоче відгукуються на *групові форми роботи з інтерактивними методами навчання*. Наведемо деякі з них.

Рольова гра. Учасники розігрують у ролях визначену вчителем проблему або ситуацію. Це сприяє розвитку їхньої уяви та навичок критичного мислення, розвиває здатність знаходити й розглядати альтернативні варіанти дій, уявляти себе в тій чи іншій соціальній ролі, проявляти емпатію тощо.

Рольова гра потребує ретельної підготовки як учителя, так і учнів. Учитель має скласти сценарій гри (спільно з учнями), розподілити ролі, провести короткий інструктаж, визначити компетенції, що оцінюватимуться, та загальний час для гри, оголосити правила й завдання для тих учнів, які спостерігатимуть за розігруванням ситуації (наприклад, визначити й записати найсильніші /найслабші аргументи, влучні вислови, названі юридичні поняття тощо).

Приклади. Розігрування учнями сенок (інсценізування): на виборчій дільниці під час виборів органів місцевого самоврядування; засідання селищної чи міської ради з конкретного питання; спілкування групи підлітків із офіцерами патрульної поліції; працевлаштування неповнолітньої особи (учасники – «роботодавець», особа, яка «працевлаштовується», спостерігач).

Навчаючи – вчуся. Метод взаємонавчання учнів, коли один учень передає свої знання іншому учню. При цьому учні вчать за запам'ятовувати, переказувати інформацію якомога ближче до першоджерела, вислуховувати свого співрозмовника та сприймати інформацію від нього. Цей метод є ефективним при опануванні значного масиву правової інформації.

Приклади: повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування; права і свободи людини і громадянина; види злочинів; адміністративні стягнення.

Коло ідей. Метод фронтальної роботи: делегований групою учень презентує одну ідею, що виробила група з обговорюваного питання, а наступний учасник від іншої групи озвучує іншу ідею/думку з цього питання. Учні беруть слово доти, доки ідеї в колі не вичерпаються.

Приклад: при вивченні питання «Особливості адміністративної та кримінальної відповідальності неповнолітніх» учні висловлюють свої думки стосовно цього по черзі, до вичерпання всіх напрацьованих думок із цього питання.

Два – чотири – усі разом. Метод кооперативного навчання, коли учні через додавання думок шукають найоптимальніше розв'язання тієї чи іншої правової проблеми. Варіанти рішення з обговорюваного питання готуються учнями спочатку в

парах, далі – у четвірках, а потім у загальному колі. Важливо, щоб учні дійшли згоди між собою та з багатьох рішень у парі / четвірці / великій групі обрали одне.

Приклад: під час вивчення теми «Які права, свободи й обов'язки мають громадяни України» на етапі вивчення нового матеріалу вчитель може поставити учням таке запитання: «Як, на вашу думку, право на освіту є вашим правом чи обов'язком?».

Обери позицію. Метод допомагає виявити різні позиції учнів щодо певної правової проблеми (суперечливого питання), побачити розмаїття поглядів, усвідомити протилежні позиції щодо її розв'язання, навчає слухати співрозмовника, висловлювати й аргументувати власну думку. Учням пропонується стати біля аркушу з написами «Так, згоден / згодна», «Ні, не згоден / не згодна», «Це складне для мене питання» відповідно до їхньої думки з обговорюваного питання. У групі, що створилася, учні обговорюють позицію, аргументують її, добирають кілька аргументів, які можуть переконати інших. Узагальнені в групі ідеї виголошують представники груп на загальне коло в такому порядку: так – ні – складно відповісти. Після цього вчитель запрошує учнів за бажанням змінити позицію, перейшовши до іншої групи, та пояснити своє рішення. Насамкінець учитель пропонує учням назвати найпереконливіші аргументи своєї чи іншої групи.

Приклад: спрощення процедури прийняття до громадянства України; зміни в законодавстві щодо військового обов'язку й військової служби; обов'язковість голосування громадян на виборах до органів державної влади та органів місцевого самоврядування та ін.

Імітаційна гра. Це виконання учнями певних простих, відомих дій, що відтворюють, імітують будь-які явища навколишньої дійсності. Розвиває уяву та навички критичного мислення учнів, сприяє застосуванню вмінь, стимулює прояви самостійності та творчих здібностей учнів.

Приклад 1. Імітація процедури укладання шлюбу (тема «Сім'я і шлюб»).

Приклад 2. Імітація звернення особи до органу місцевого самоврядування щодо вирішення нагального питання територіальної громади (тема «Звернення громадян»). Спрощене судове слухання. Відтворення на уроці процедури розгляду справи в суді. Наприклад, розгляд цивільної справи в темі «Батьки і діти»: 1) виклад суддею суті справи; 2) надання слова стороні, яка подала позовну заяву (позивач) з аргументами щодо її задоволення (аргументи подає позивач або його захисник); 3) запитання до позивача судді та сторони, до якої звернуто позов (відповідача); 4) надання слова відповідачу (аргументи подає відповідач або його захисник); 5) запитання до відповідача судді та позивача; 6) постановлення суддею рішення; 7) оголошення суддею рішення суду [8].

З методом рольових та імітаційних ігор добре поєднується метод аналізу життєвих ситуацій. На уроках основ правознавства – це розв'язування правових ситуацій та юридичних задач. Вони сприяють стійкій позитивній мотивації навчальної діяльності учнів [4].

Аналіз правових ситуацій – метод ситуативного навчання. Навчальний матеріал подається учням як проблема, а знання здобуваються ними в результаті активної роботи: добору необхідної інформації, її аналізу з різних позицій, висунення гіпотез, формулювання висновків тощо.

У ході аналізу правових ситуацій формується емоційно ціннісне ставлення учнів до правових явищ, подій і процесів через озвучення ними розв'язання тієї чи іншої правової проблеми, власної оцінки дій фігурантів правової ситуації, через усвідомлення зв'язку права з життям, розвиваються навички самоаналізу, самооцінювання, взаємооцінювання тощо. Цей метод зорієнтований здебільшого на групову діяльність учнів, що уможливує розвиток їхніх комунікативних навичок, співпраці та взаємонавчання.

Застосування названого методу на уроках із основ правознавства потребує певної алгоритмізації – визначення порядку дій учнів. Вони можуть бути такими.

Приклад 1. Крок 1: аналіз ситуації та встановлення юридично значимої інформації, що міститься в ній (вік учасників правовідносин, розмір завданої шкоди, мотиви, якими керувалися учасники правовідносин, тощо). Крок 2: встановлення нормативних актів, які регулюють описані правовідносини, відповідних правових норм, що безпосередньо регулюють відносини в цій ситуації. Крок 3: ухвалення рішення – відповідь на поставлені запитання (визначення правомірності дій або правомірного шляху виходу із запропонованої ситуації, кваліфікація подій тощо).

Приклад 2. Факти: Що відбулося? Хто є учасниками ситуації? Що ми про них знаємо? Які факти є важливими? Які є другорядними? Проблеми: Якими є інтереси сторін? У чому полягає конфлікт? Яке питання необхідно вирішити для розв'язання ситуації? Якими положеннями закону регулюється ситуація? Аргументи: Якими є ваші аргументи (зокрема положення законодавства) на захист інтересів кожної зі сторін ситуації? Рішення: Хто має вирішувати ситуацію? Яким може бути рішення щодо цієї ситуації? Чому ви так думаете? Якими можуть бути його наслідки? Які ще способи розв'язання ситуації ви можете запропонувати її учасникам?

Приклад 3. 1. Якою галуззю права регулюється ця ситуація? 2. Хто є учасниками правовідносин? 3. Які їхні права та обов'язки? 4. Яке рішення має бути прийняте? Чому?

Приклад 4. 1. Назвіть галузь права, що врегульовує описані в ситуації правовідносини; назвіть правовідносини, що виникають, і елементи, що їх складають.

2. Визначіть правові норми, що встановлюють правомірні моделі поведінки суб'єктів правовідносин, застосуйте відповідні положення нормативно-правових актів.

3. Визначіть правомірність / неправомірність дій фігурантів, їхні дії для захисту своїх прав і законних інтересів. 4. Запропонуйте варіанти розв'язання правової ситуації.

5. Сформулюйте й обґрунтуйте висновки.

Робота учнів із юридичними документами. Організація навчання учнів основ правознавства передбачає роботу з джерелами права та юридичними документами. Учителю слід дотримуватися певної послідовності формування в учнів навичок такої навчальної діяльності, де крок 1: надання вчителем зразків аналізу фрагмента нормативно-правового акта чи написання юридичного документа; крок 2: самостійна робота учнів із аналізу правового джерела чи зразка юридичного документа при керуванні вчителем; крок 3: самостійне опрацювання джерела права / створення юридичного документа учнями на уроці чи вдома.

Алгоритмізація дій учнів із аналізу джерел права передбачає серію запитань, поставлених до фрагмента нормативно-правового акта. Наприклад: Про яке/які поняття йдеться у наведеному положенні законодавства? Що означає це/ці поняття? Якими прикладами можна проілюструвати назване/названі поняття? Які правовідносини врегульовують нормативні положення? Які права й обов'язки учасників правовідносин вони фіксують? Тощо [8].

На бажання вчитися також впливає оцінювання знань учнів.

Оцінка не повинна принижувати гідність учня, карати за незнання, адже він тільки вчиться. Вона не повинна бути моральним батоном. При оцінюванні робіт учнів варто пам'ятати, що оцінка мотивує тільки тоді, якщо учень упевнений у її об'єктивності та можливості її виправити.

Бажано залучати школярів до оціночної діяльності, оскільки в підлітковому віці думка однолітків часто виявляється важливішою, ніж думка вчителя.

Адекватна самооцінка може підтримуватися, зокрема, тим, що при виставлянні оцінок учитель буде роз'яснювати підліткам, які саме їх помилки та недоліки призвели до зниження результатів, над чим учням слід ще попрацювати, щоб покращити свої знання в майбутньому. *Підлітків слід хвалити за успіхи у вирішенні складних завдань,*

застосування творчого підходу до їх вирішення, активну участь у колективній роботі над навчальними завданнями.

Часто оцінка відіграє роль вольового мотиву, проте говорити про її стимулююче значення можна лише тоді, коли вона викликає в учня бажання поглибити знання, формує у нього вольові риси характеру. Дієвість оцінювання значною мірою залежить від коментування оцінки педагогом, бо гуманізація освіти вимагає, щоб навчання було вільним від тиску на учнів, психологічного дискомфорту, породженого необ'єктивним оцінюванням [1].

Важливу роль у формуванні мотиваційної сфери учня відіграє його емоційно-вольовий рівень.

Емоції та відчуття часто формують поведінку учня, впливають на поставлені ті чи інші життєві цілі. Байдужа до всього дитина неспроможна поставити й вирішити життєво важливі завдання, досягти значних успіхів. Прикрашена емоціями розповідь учителя викликає захоплення у школярів, і тому вони сприймають матеріал краще. Якщо урок для них нецікавий, то навчальний матеріал не сприймається.

Проте використовувати тільки мотиви пізнавального інтересу – недостатньо. Особливо важливо, щоб учителі розвивали в учнів мотиви обов'язку й відповідальності. У цьому разі вони намагатимуться перемогти всі ймовірні труднощі, відчуватимуть радість від цих перемог навіть із тих предметів, до яких не мають безпосереднього інтересу [1].

Важливим фактором виховання позитивних мотивів учнів є особистість учителя.

Зацікавлений своїм предметом учитель, із творчим підходом до його викладання, власним прикладом впливає на учнів. Школярам подобається в учителях чуйність, сердечність, уважність до їх запитів. Відданий своїй справі, упевнений у пізнавальній цінності предмета педагог стає джерелом мотивації навчання учнів.

Отже, можемо узагальнити, що мотивацію учнів спонукають внутрішні та зовнішні мотиви. Повноцінні мотиви навчання можна сформуванати у процесі розв'язування пізнавальних і практичних завдань, залучаючи учнів до активної діяльності та взаємодії. Також позитивна мотивація учнів є потужним чинником підвищення якості освіти.

Список використаних джерел

1. Андрощук І. Мотивація навчальної діяльності учнів як педагогічна проблема. *Педагогічний вісник Поділля*. 2022. № 3.
2. Звягінцева І. М. Мотивація навчання. *Управління школою*. 2007. № 34. С. 27 – 29.
3. Калюшин В. Ф. Формування в учнів мотивації до успіху в навчанні. *Управління школою*. 2008. № 5 (197). С. 2 – 9.
4. Кузьменко О. Юридичні задачі як засіб формування пізнавальної активності та мотивації навчання. *Історія в школах України*. 2022. № 1 (231). С. 32 – 38.
5. Манько В. А. Роль мотивації в підвищенні навчальних досягнень учнів. *Завучу. Усе для роботи*. 2013. № 9-10 (105-106). С. 34 – 37.
6. Машика В. Т. Інтелектуальні ігри з правознавства. Харків: Вид. група «Основа», 2018. 94 с.
7. Павлова С. В. Формування в учнів на уроках правознавства мотивації до навчальної діяльності та саморозвитку в контексті компетентнісного підходу. *Урок: ОСВІТА.UA*. URL: <https://urok.osvita.ua/materials/pravo/77849/>
8. Ремех Т. О. Методика навчання учнів 9-х класів основ правознавства: методичний посібник. К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 96 с.